

літературі капітал розуміється дещо інакше – як така приватна власність, що виступає як засіб експлуатації найманої праці. Таке його трактування не відповідає цілям і завданням його сучасного дослідження і його не варто брати до уваги. Хоча воно є доцільним при вирішенні певного ряду дослідницьких завдань*.

1. Бабенко С. Г. *Методологічні проблеми становлення і розвитку економічної теорії кооперативних систем* // Вісн. Львів. комерційної академії. Сері. Економічна. – 1999. – Вип. 5. – С. 3–15. 2. Барт Райман. *Политическая экономия*. Т. 1. – М., 1995. – 608 с. 3. *Економічна теорія: концепція підготовки студентів з економічної теорії в економічному вузі* / За ред. проф. Г.І. Башиянина. – К., 1995. – 87 с. 4. Кузьмін В. П. *Принцип стоимости в теории и методологии К. Маркса*. – М., 1984. – 312 с. 5. *Макроекономічна теорія: структура і програма курсу для студентів економічних спеціальностей* / За ред. проф. Г.І.Башиянина. – К., 1998. – 60 с. 6. *Політична економія: структура і програма курсу для студентів економічних спеціальностей* / За ред. проф. Г.І.Башиянина. – К., 1998. – 84 с. 7. *Производство как обновленный процесс (актуальные проблемы теории и практики)* / Отв. ред. В.И.Толстых. – М., 1986. – 350 с. 8. Самуэльсон П. *Экономика*. Т. 1. – М., 1992. – 415 с. 9. Фремут Вальтер, Рааб Густав. *Як функціонує наша економіка? Актуальні питання економіки*. – Львів, 1997. – 184 с. 10. Хікс Дж. Р. *Стоимость и капитал*. – М., 1993. – 488 с. 11. Шемпетер Йозеф А. *Капіталізм, соціалізм і демократія*. – К., 1995. – 528 с. 12. Шухов Н.С., Щербак В.Н. *Русская политическая экономия*. – М., 1998. – 585 с.

УДК 330

Д.С. Ульянов

Одеський державний економічний університет

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРУКТУРИ МЕТАЛОПРОДУКЦІЇ: ШЛЯХИ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

© Ульянов Д.С., 2001

У роботі висвітлюються причини та прояви недосконалості металопродукції України, аналізується досвід державного регулювання з приводу реструктуризації чорної металургії в Україні та за кордоном.

The reasons and displays of Ukrainian metal products' imperfections are exhibited in the article. The experience of governmental regulations as concerned of ferrous metallurgy in Ukraine and abroad is also analysed.

---

* Особливо, коли дослідження має соціально-економічну, чи навіть точніше, соціально-політичну спрямованість і реалізовує строго визначені **ідеологічні** установки (такі, наприклад, які ставив перед собою фундатор пролетарської політичної економії К. Маркс в “Капіталі”).

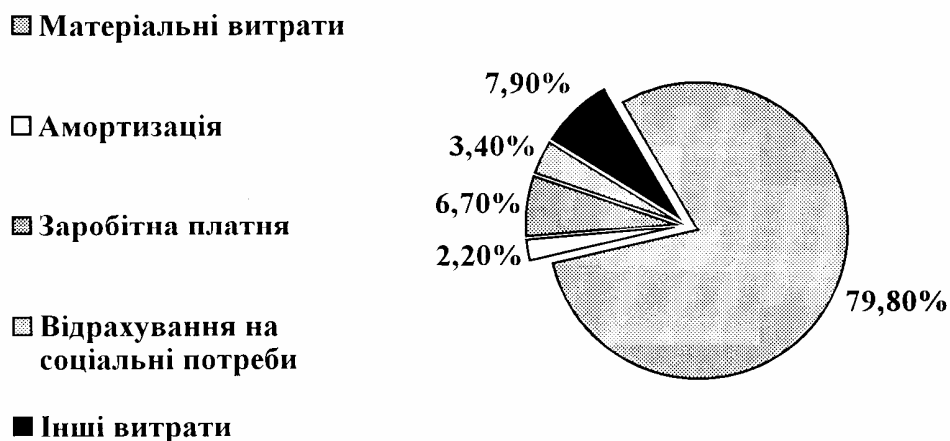
Визначною особливістю сучасного стану економіки України є перевага продукції типу “hardware” в структурі ВВП. За даними Міністерства статистики, у 1998 році 45 % загального обсягу ВВП країни становила продукція таких галузей промисловості, як металургія (чорна та кольорова), важке машинобудування, верстатобудування тощо. При цьому потрібно враховувати, що більше ніж половину продукції перерахованих галузей становить частка гірничо-металургійного комплексу, ключові позиції у якому займає чорна металургія.

Галузь має величезне значення для валютно-фінансового становища України. Достатньо лише зазначити, що у 1998 році чорна металургія привнесла до державної скарбниці більше третини від загальної валютної виручки України. Українські металургійні підприємства утримують за собою значні сегменти ринків збуту металопродукції в багатьох регіонах світу:

Близький та Середній Схід, Північна Африка, Східна Європа.

Проте, становище галузі, що видається благополучним, аж ніяк не є таким. Конкурентні переваги українських металургів, що досягнуті на світовому ринку, короткотермінові та дуже нестабільні. Вони базуються переважно на цінових перевагах та піддані різного роду заходам протекціоністського характеру з боку інших держав, а також ціновим зрушенням на світовому ринку. Так, при зростаючих фізичних обсягах експорту, сума валютних надходжень збільшується неадекватно. Це свідчить про те, що багато хто з експортерів значно знижує ціни, намагаючись захопити ринки таким “варварським” методом конкуренції, водночас викликаючи на себе вогонь антидемпінгових розглядів, що шкодить не тільки галузі, а й державі в цілому.

Застосування неефективних методів конкуренції має об'єктивні підстави: більш низька собівартість української металургійної продукції, порівняно з аналогічною за назвою продукцією зарубіжних виробників. Водночас, структура собівартості металопродукції України (див. рисунок) доводить неефективність виробництва. Адже про це свідчить неймовірно велика частка матеріальних витрат, дуже малі відрахування на амортизацію та зарплату робітників галузі. Неефективною є і структура металопродукції підприємств України.

Структура собівартості металопродукції українських підприємств

У чому ж саме полягає недосконалість металопродукції, що виробляється? По-перше, хоча підприємства України і виробляють значно більше металу, ніж це необхідно для внутрішнього споживання, однак, усієї номенклатури прокату не випускається. При цьому відсутній сортамент, що імпортується, має, як правило, високий рівень доводки та обробки. По-друге, динамічний аналіз обсягів та структури експорту продукції чорної металургії України висвітлює тривожні факти: кожен рік поступово зростає частка продукції з низьким рівнем обробки (сталі заготовка, чавун). Простежується цікава тенденція: мішенню антидемпінгових розглядів стає продукція з порівняно низьким рівнем обробки (наприклад, сталевий лист). Швидке ж зростання експорту української заготовки, яку використовують для випуску прокату, не викликає у зарубіжних властей ніяких дорікань. Але ж саме виплавка сталі, а не її прокат, є найбільш екологічно брудним і енергомістким етапом виробництва.

При порівнянні структури експорту металопродукції України та інших розвинутих країн можна побачити, що промислова політика останніх спрямована на стимулювання експорту продукції з високим ступенем обробки: жерсть, профіль. Нарешті, у структурі металопродукції України частка легованих марок сталі, тонкого листу, жерсті, каліброваного і холоднокатаного прокату, профілів для сільськогосподарського машинобудування та вагонобудування, деяких інших ефективних видів металовиробів, досить низька. Зменшується виробництво таких прогресивних видів продукції, як прокат з низьколегованої сталі і зі зміцнювальною термічною обробкою. Питома вага таких видів у загальному обсязі готового прокату становить всього 17 і 7 %. Тобто відбувається спад виробництва тих сталей, які визначають науково-технічний прогрес галузі і конкурентоспроможність вітчизняної металопродукції на світовому ринку. Недостатньою є питома вага холоднокатаного листа у загальному обсязі вітчизняної металопродукції, спостерігається швидкий спад його виробництва.

Крім того, недостатня якість та невідповідність продукції світовим стандартам ще більш знижує конкурентоспроможність чорної металургії України. У вітчизняній арматурній сталі вміст кремнію, наприклад, значно більший, ніж це прийнято у розвинутих країнах. Значна частина металопродукції, що експортується, не пройшла сертифікацію на відповідність світовим стандартам.

Усі вищевказані прояви недосконалості структури металопродукції зумовлені низкою об'єктивних причин. Серед них головне місце займає порівняно низький техніко-технологічний рівень підприємств металургійного комплексу України.

Сьогодні технологічний рівень металургійного виробництва визначається часткою електросталі та киснево-конвертерної сталі в загальному обсязі виробництва. Дуже велика частка мартенівської сталі (51,6 % у 1995 році) та незначна за сучасними мірками частка електросталі (12 %) визначають погані показники технологічного рівня української чорної металургії. Цей показник нижчий, ніж аналогічні значення для російської металургії в 1,2 раза, у 1,69 раза – порівняно з середньосвітовим рівнем, та у 1,8 раза – порівняно з рівнем передової металургійної держави – США. Таку ситуацію можна з'ясувати цілою низкою причин, найважливішими з яких є:

- орієнтація уряду СРСР у післявоєнні роки на будівництво мартенівських печей дуже великої одиничної потужності;

- помилки у технічній політиці, які виявилися в тому, що будівництво мартенівських цехів у СРСР відбувалося ще й тоді, коли були доведені переваги киснево-конверторного та електропічного способів виробництва сталі.

Отже, саме державна промислова політика визначала стратегічні умови існування та розвитку галузі.

Закордонні виробники металопродукції отримують значну підтримку з боку держави – як у вигляді інвестицій, так і у вигляді пільг, які допомагають металургійним підприємствам застосовувати найновіші досягнення науково-технічного прогресу. Наприклад, завдяки далекоглядній економічній політиці та державній підтримці після Другої світової війни, японські металурги мали змогу обігнати у техніко-технологічному відношенні своїх американських колег. Зараз японська чорна металургія утримує світове лідерство по металургічних технологіях та якості продукції. Крім того, Японія активно експортує металургійні технології. У середньому щорічна кількість контрактів на експорт технологій становить 100–120.

Зараз технічні розробки японців спрямовані на підвищення якості продукції регулюванням форми розкатування, підвищення точності геометричних розмірів, стабілізації властивостей металу, а також на зниження виробничих витрат шляхом подальшого енергозбереження та раціоналізації обробних операцій. Геометрична точність є одним з головних факторів, що визначають якість гарячекатаного продукту, тому усі металургійні фірми світу (і Японії у тому числі) намагаються впроваджувати технології високоточної прокатки.

Але головною темою обговорення на металургійних підприємствах Японії є зниження виробничих витрат. Крім питань енергозбереження та підвищення виходу продукції, важливим елементом зниження витрат є скорочення витрат на працю. Скорочення кількості працівників за рахунок застосування нового обладнання на дільниці обробки та оптимізації матеріалопотоку досягнуто, наприклад, у прокатних цехах заводів у Нагоя, Явате (“Nippon Steel”), у Касімі (“Sumitomo metal industries”), у Какогаві (“Kobe Steel”)

Отже, як можна побачити, головними проблемами лідерів чорної металургії нині є підвищення якості продукції за рахунок додаткових операцій. Не йдеться про принципову заміну технології виплавлення сталі, а скорочення витрат спрямовано на скорочення застосування коштовної у розвинутих країнах праці людини.

Якщо аналізувати розвиток техніко-технологічного рівня чорної металургії у молодих металургійних країнах та регіонах, то можна побачити, що 99–100 % сталі там виготовляється за допомогою машин безперервного розливу сталі, адже нові підприємства у світі будуються тільки для використання такої технології. У промислово розвинутих країнах цей показник (92–95 %) є результатом енергійної широкомасштабної політики держави, спрямованої на докорінне поновлення виробничого апарату галузі.

В Україні на машинах безперервного розливу сталі сьогодні виготовляється близько 16 % від загального обсягу виробництва. Але ж саме українські підприємства були піонерами у використанні МБРС у 60-х роках. Неefективна та недалекоглядна державна політика призвела до ситуації, коли подальше відкладання модернізації виробництва може призвести до втрати ринків збуту – як внутрішніх, так і зовнішніх – внаслідок погіршення конкурентних переваг виробників. З іншого боку, у державній скарбниці явна нестача коштів – тим більш, що конструкція існуючих металургійних цехів не дозволяє здебільшого встановлювати обладнання для безперервного розливу сталі у цих цехах. Отже, впровадження такої передової технології можливе тільки за

умов фінансування нового будівництва – а для цього потрібні величезні інвестиції як з боку держави, так і з інших джерел.

Усі ці тенденції не можуть не викликати побоювань за економічну безпеку України:

зберігання вказаних процесів та відсутність термінових ефективних заходів державного регулювання чорної металургії може призвести до перетворення держави на сировинний придаток, “металева республіка” для решти світу.

При існуючому економічному становищі металургійних підприємств України, коли коштів ледь вистачає на підтримання виробничого процесу, розраховувати на швидку структурну перебудову галузі відповідно до сучасних тенденцій важко. В таких умовах найбільш вірогідним є шлях раціонального маневрування існуючими виробничими потужностями з поступовою заміною їх найновішими досягненнями світового та вітчизняного металургійного машинобудування.

Вкрай необхідна підтримка з боку держави.

Сьогодні на державному рівні здійснюється декілька стратегічних довгострокових заходів, що спрямовані на поліпшення становища цієї базової галузі промисловості країни.

Так, у березні 1996 року прийнято Національну програму розвитку гірничо-металургійного комплексу України до 2010 року, яка “...визначає головні напрями сбалансованого розвитку гірничо-металургійного комплексу з урахуванням тенденцій змін внутрішнього та зовнішнього ринків металопродукції...” Програму націлено на визначення заходів щодо проведення структурної перебудови комплексу, здійснення державної підтримки гірничо-металургійних підприємств під час технічного переозброєння та модернізації виробництва.

Проект програми розвитку держави “Україна-2010”, який опубліковано в 1999 році, з-поміж інших заходів теж передбачає системну реструктуризацію галузі з метою приведення потужностей, підприємств та агрегатів у відповідність до кон'юнктури внутрішнього та зовнішнього ринку.

Для практичного виконання програмних ідей уряд України в 1999 році запропонував проект Державної програми структурної перебудови економіки на 1999–2003 рр. Він базується на концептуальному варіанті Програми структурної перебудови економіки, який схвалено Кабінетом Міністрів України 3 квітня 1995 року, а також на проектах інших програм, серед яких треба виділити “Підвищення конкурентоспроможності виробництва та збільшення експортного потенціалу держави”, “Реалізація енергозберігаючої моделі розвитку економіки” та “Технологічне поновлення виробництва”.

Урядова програма передбачає залучення інвестицій з різних джерел. У таблиці продемонстровані поступові зміни у структурі надходжень для реконструювання економіки України. Подібна структура інвестицій планується і для чорної металургії. Треба відзначити, що лібералізація можливостей щодо залучення інвестицій з різних джерел реалізується тільки за умов приватизації металургійних підприємств.

Джерела інвестування розвитку та структурної перебудови економіки України, %

Кошти	1997 рік	2003 рік
Гроші підприємств	71,5	44,3
Гроші населення	7,9	20,6
Державні інвестиції	11,1	8,3
Іноземні інвестиції	9,5	26,8

Серед основних заходів щодо структурної перебудови металургійного комплексу потрібно виділити такі, як подолання техніко-технологічної кризи, зниження енерго- та матеріаломісткості продукції, а також вдосконалення її структури.

Програма розвитку ГМК України до 2010 року надає покращанню структури металопродукції великого значення. Так, у сортопрокатному виробництві передбачається освоїти нові профілі з конструкційних та легованих сталей для залізниць, будівництва, машинобудування тощо. З одночасним скороченням зайвих обсягів прокату звичайної якості. Планується значно збільшити частку листа, зокрема тонкого, у загальному обсязі виробництва металопродукату, а також частки холоднокатаного листа, зокрема автомобільного, електротехнічного, жерсті з захисним покриттям. У виробництві металевих виробів перспективний сортамент визначений з таких видів, як міцні кріпильні деталі для авіа-, автомобіле- та транспортного будування, кріплення з покриттям, металокорд, канати, сітки.

Істотні зміни в структурі виробництва та експорту металопродукції передбачає також і проект програми “Україна-2010”. Так, з урахуванням експортної спрямованості першочерговим заходом в металургійній промисловості стане захист українських товаровиробників на зовнішніх ринках. Передбачаються істотні зміни у структурі експорту із скороченням вивозу сировинної продукції (чавун, заготовка сортова та сляби) і переорієнтацією на експорт кінцевої продукції (труби, металовироби, листовий та сортовий прокат).

Як свідчить світовий досвід, для успішного проведення структурної перебудови економіки, урядові необхідно зосередитися на трьох головних принципах.

По-перше, надати підприємствам альтернативи для розвитку. Поміж іншого, це припускає диверсифікацію інвестиційних джерел. Зокрема, йдеться про іноземні інвестиції. Їхнє надходження стримується несприятливим інвестиційним кліматом в галузі та у країні в цілому. З-поміж головних причин такого становища можна позначити таке: нестабільність фінансової системи, відсутність чіткої законодавчої бази та необхідних гарантій інвестору, не повною мірою врегульовані права власності на металургійні підприємства. Необхідно прийняти мораторій на зміни законів щодо умов іноземного інвестування, а також впровадити заходи щодо закликання інвесторів у галузь.

По-друге, не треба втручатися у виробничий цикл. Проведення економічної політики, спрямованої на зберігання оборотних коштів підприємства, зниження податкового тиску на виробника є однією з найважливіших умов для стабілізації становища галузі. 14 липня 1999 року парламент України прийняв Закон “Про проведення економічного експерименту на підприємствах гірничо-металургійного комплексу України”. Виробникам-металургам надаються пільги, що дозволяють поповнити оборотні кошти, необхідні для підтримки виробництва, а також для технічного переозброєння.

По-третє, необхідно сконцентруватися на вирішенні соціальних проблем, які виникають при здійсненні структурних змін як на макрорівні, так і на рівні галузі підприємства. Держава повинна не перетворювати економіку, а сприяти структурним перетворенням.